

KIRJALLISUUDEN TARKASTELUA

JUHANI SUOMI, *Talvisodan tausta. Neuvostoliitto Suomen ulkopoliitikassa 1937—39. I: Holstista Erkkoon.* Otava, Helsinki 1973, 493 s.

Viime aikoina on viittailtu historian uudelleen kirjoittamiseen talvisodan osalta. Näiden vihjailujen taustana lienee tasavallan presidentin YYA-juhlapuhe, jossa viitotettiin eräitä tutkimuksen mahdollisia suuntaviivoja. Uudelleen kirjoittaminen edellyttää sinänsä, että kyseisistä tapahtumista jo olisi riittävään tutkimukseen pohjautuvaa tietoa, jota sitten poliitisten tarkoituksenmukaisuussyiden nojalla ryhdyttäisiin tarkistamaan.

Oikopäätä on tietenkin todettavissa, että talvisotaan johtanutta kansallista ja kansainvälistä kehitystä ei suinkaan ole kovin tyhjentävästi tutkittu. Puhe uudelleen kirjoittamisesta rakentuukin siihen tabunomaiseen käsitykseen, että meillä tutkimattakin on selvä ja tyhjentävä kuva talvisodan syttymiseen johtaneista syistä ja tekijöistä. Tämän ajatuskulun perusteella voi hyvinkin todeta, että Juhani Suomi on yksi näitä soimattuja historian uudelleen kirjoittajia: hän tutkii »Neuvostoliittoa Suomen ulkopoliitikassa» ja pyrkii tehtävänasettelunsa mukaan viime kädessä »selittämään talvisodan syttymistä». Näin päin kysymystä ei ole ennen vakavasti asetettu. Perustavana lähtökohtana on tähän asti ollut Kansainliiton avulla oikeutettu näkemys Neuvostoliitosta hyökkääjänä. Näin talvisotaa koskeneet tutkimukset ovat päättyneet selvittämään »Suomea maailmanpolitiikassa» (*Jakobson*) ja »Suomea neuvostodiplomatiassa» (*Korhonen*). Suomi on tullut esille suurten pelin avuttomana kohteena, »talonpoikana suurten shakkilaudalla», ei niinkään aktiivisena toimijana ja toimistaan vastaajana.

Juhani Suomi päättää tutkimuksensa ensimmäisen niteen lainaukseen, joka yhdessä edellä olleen kanssa sykkähdytti ensimmäisellä selauksella:

»Suomen ja Neuvostoliiton poliittisissa suhteissa on käsittääkseni luottamusmomentilla aivan keskeinen merkitys, vielä suuremmissa määrässä, kuin mitä hyvien suhteiden ylläpitämiseen muiden maiden kanssa yleensä vaaditaan.» (s. 375)

On tietysti kaavamaista puuttua kysymyksen käsitteiden määrittelystä ja sisällöstä. Olen kuitenkin vakuuttunut, että Juhani Suomen ottaman tutkimustehtävän ratkaiseminen ei ylipäänsä ole mielekäs jollei tämän kysymyksen eteen pysähdytä, niin, jollei se ole kantavana ideana koko työssä. Talvisodan taustan tutkiminen juuri Suomen idänpolitiikan näkökulmasta on mitä innostavin — ja samalla tietysti myös riipaiseva — empiirinen tutkimustehtävä siitä, mitä tuo monasti suun tunnustuksena hoettu käsite luottamus todella tarkoittaa. Varsin yleisesti etenkin politiologien keskuudessa luottamus samastetaan suoraan ennustettavuuteen. Minusta tämä on — ainakin Suomen ja Neuvostoliiton kaltaisen asetelman ollessa kyseessä — tutkimuksen kannalta steriili ja akateeminen. Mutta samalla se on poliittisesti tarkoituksenmukainen. Selvittäessään talvisodan taustaa Juhani Suomi historiantutkijain tapaan täyttää kahdenlaisen funktion: tuo empiiristä tietoa itse tapahtumasarjasta ja on samalla funktionaalinen osa nykyisestä poliittisesta järjestyksestä me. Edellä olleeseen liittyen puutun aluksi tähän historiantutkijan vaikutuksen jälkimmäiseen puoleen, kutsuttakoon sitä vaikkapa indoktrinoivaksi funktioksi.

Karkeistaen luottamus-käsitteen nykyhetken indoktrinoiva funktio talvisodan yhteydessä tarkoittaa, että tutkija asettaessaan Suomen

talvisodan objektiksi lujittaa laajemmin ymmärretyn luottamusmekanismin negatiivista vaikutusta Suomessa: kuva suuren etuihin tallautuvasta pikkuvaltiosta pitää vireillä suomalaisten epäluuloa Neuvostoliiton aikeisiin. Paasikiven mukaan tämä on tervettä realismia pienen maan kansalaisten taholta.

Monessa yhteydessä on selkeästi lausuttu julki, että luottamus Suomen ja Neuvostoliiton välillä on molemminpuolista. Näin ilmaistaan itse asiassa tutkimuksen kannalta mitä jännittävin asetelma: säätelemällä epäluottamuksen osoitustensa määrää, intensiivisyyttä ja rakennetta pieni valtio voi Euroopan nykyisessä, valtioiden tasavertaisuuteen periaatteessa rakentuvassa järjestelmässä vaikuttaa suuremman käyttäytymiseen. Tätä vaikutusmekanismia lujittaa vielä Neuvostoliiton osalta perinteinen käsitys Neuvostoliitosta ja sen roolista maailmanvallankumouksen toteuttamisessa. Epäsuorasti myös oppi proletariaarista internationalismista tukee tätä kuviota.

Asettaessaan Suomen talvisotaan johtaneen kehityksen subjektiksi — kuten Juhani Suomi on tehnyt — tutkija avaa itselleen mahdollisuuden tarkastella luottamus-mekanismia nimenomaan pienen maan ulkopoliittikan instrumenttina. Näin on asian laita erityisesti silloin kun Juhani Suomen tapaan on nähnyt vaivakseen käydä järjestelmällisesti kunkin erityiskysymyksen yhteydessä lävitse keskeistä lehdistödebattia.

Ymmärrän hyvin syyllistyväni poleemiseen yksinkertaistamiseen väittäessäni, että tutkija ottaessaan Suomen tutkimuksensa subjektiksi täyttää myönteisesti ja hedelmällisesti molemmat edellä mainitut perusfunktiensa: hänellä on metodiset edellytykset tuoda esiin olennaista empiiristä tietoa luottamus-mekanismista konkreettisesti historiallisessa tilanteessa ja samalla hän asetelmallaan voi lujittaa kansalaisten taipumusta tarkastella oman maansa kansainvälistä asemaa olevia oloja vastaavalla ja vahemmin fatalistisella tavalla.

Edellä olleen pohdiskelun virikkeenä eivät niinkään ole Juhani Suomen tutkimuksen tieteelliset johtopäätökset: ainakaan tässä volyymissä ei ymmärtääkseni kokonaiskuva mitenkään olennaisesti muutu vaikka teokseen sisältyykin runsaasti uutta yksityiskohtaista dataa.

Niin tutkija itse kuin kustantajakin ovat tästä asiain laidasta tietoisia koska ovat mainonnan juuri uuden materiaalin varaan rakentaneet. Suomen teosta lukiessani olen jopa johtunut miettimään missä määrin aikaisemmat, kysymyksenasettelultaan toisenlaiset tutkimukset loppujen lopuksi ovat suomalaisen alkuperäis-materiaalin värittämiä, koska Juhani Suomen perusteellinen materiaalin seulonta ei ole tuonut julki mitään mullistavaa uutuutta. Tarkkuuden nimessä todettakoon kuitenkin, että hän voi paikoitellen oikaista edeltäjiensä käsityksiä eräiden yksityiskohtien suhteen.

Olen päätenyt laajempien ongelmien viritelyyn ennen kaikkea siksi, että Juhani Suomen tutkimuksen yleiset lähtökohdat edellä esittämälläni tavalla tarjoavat mielestäni mahdollisuuden aukoa uusia uria oman ajan historiaan. Ulkopoliittikan tutkimuksemme voisi hyvinkin murtautua niin keskeisen seikan kuin talvisodan osalta pinttyneistä ympyröistä. Juhani Suomen tutkimuksen massiivinen ensimmäinen volyymi kärsii mielestäni olennaisesti juuri tällaisen lujemman ryhdin, tekstiä mielekkäästi aukovan idean puutteesta. Tai pikemminkin tämän idean puuttuvasta tiedostamisesta ja materiaalin kontrollista sen avulla. Itse perusajatus kyllä vilahtelee esiin sieltä ja täältä, mutta paljolti lukija joutuu päämäärättömänä kahlaamaan materiaalin paljoudessa.

Rakenteellisesti ja tutkimuksen johtopäätösten osalta mielestäni on tässä yhteydessä aiheellista puuttua seikkaan, joka vähällä vailalla olisi olennaisesti selkiyttänyt Suomen tutkimusta. Käytetystä aineistosta näkyy selvästi, kuinka Ahvenanmaan kysymys oli muista J. S:n käsittelemistä asioista rakenteellisesti erilainen. Pääosa Ahvenanmaata koskevasta tapahtumainkulusta keskittyy siihen Suomen sotien välisen ulkopoliittikan kannalta olennaiseen rakennevirheeseen, joka tehtiin, kun Neuvostoliitto sen heikkouden hetkenä 1921 suljettiin allekirjoittajavaltain piirin ulkopuolelle. Suomen politiikka keskittyi järempäisesti näin syntyneen tilan säilyttämiseen siitä huolimatta, että Neuvostoliiton kansainvälinen asema lujittui. Juuri tämän rakennevirheen seurauksena Suomi joutui ulospääsemättömään kierteseen, kun Saksan ja Neuvostoliiton välit alkoivat kiristyä. Epäsymmetrinen perusratkaisu —

Saksa allekirjoittajana, NL ei — asetti Suomen mahdollittoman valinnan eteen ja näin pyrkimykset Ruotsin—Suomen puolustusliiton punomiseksi Ahvenanmaan avulla eivät alkuunkaan voineet onnistua. Tämä asiain kulku kyllä ilmenee Juhani Suomen tutkimuksesta, mutta rakenteellisesti ja käsitteellisesti selkeämpi ratkaisu olisi ollut työn jakaminen tältä osin niin, että tämä selvästi Suomen ulkopoliittikan puolustautuva tai t o r j u v a, ulospääsyä etsivä tavoitteenasettelu olisi erottunut toisesta pääelementistä, konstruktivisista ponnistuksista turvallisuusjärjestelmän r a k e n t a m i s e k s i joko Kansainliiton peruskirjan 16. artiklan kautta länsiliittoihin tai siitä myöhemmin irti pyrkien Skandinaviaan — ja osaksi Saksaan. Toisaalta kysymyksessä oli kerran tehdyn virheen seurausten välttely, toisaalta aktiivinen pyrkimys multilateraaliin turvallisuusjärjestelmään.

Juhani Suomen aineisto antaa mielestäni aiheen myös panna merkille — vaikka tutkija ei itse kovin paljon teemaa kehittelekään — Münchenin sopimuksen jälkeen syntyneen tilanteen. Varsin perustellusti voidaan ottaa vakavan tutkimuksen kohteeksi ajatus, jonka mukaan länsivaltain keskeisenä pyrkimyksenä oli yhä selvemmäksi käyvän Saksan aggression suuntaaminen Neuvostoliiton suuntaan. Tämä epäluulo jännitti liittoutuneiden suhteita koko sodan ajan, ja se oli jo etukäteen olemassa. Kiintoisaa on, että tällainen ajatus ei näytä olleen myöskään Suomen ulkopoliittiselle johdolle vallan vieras tai epämieluisa — Suomen Skandinavian ja länsivaltain tukemana ylläpitämä puolueettomuus Saksan—Neuvostoliiton sodan aikana olisi ollut mitä johdonmukaisin ideaalimalli sotien välillä noudatetun ulkopoliittikan valossa. Tämän haaveen rikkoi — arvatenkin kipeästi — Saksan ja Neuvostoliiton yllätyssojmus 1939.

Kaikki edellä sanottu kuvastanee kokonaisvaikutelmaani Juhani Suomen tutkimuksesta Talvisodan tausta: lujempi temaattinen ote on välttämätön näin laajan materiaali- ja ongelmakokonaisuuden ollessa kysymyksessä. Mutta mikäli lukija pitää mielessään tällaisen peruskonseptin — enkä suinkaan tarkoita, että edellä hahmottelemani olisi ainoa mahdollinen ja mielekäs — hän voi ammentaa paljonkin

Suomen tutkimuksesta. Itse tarinan pitkäjäykkisyydestä huolimatta Juhani Suomen teksti sinänsä on selkeää ja tyyli hallittua, mukavaa lukea. Materiaalin ylenpalttisuus on pakottanut kustantajan kirjasintyyppiin, joka normaalin silmänsä pilanneen akateemikon kannalta lähentelee epäterveellisen rajoja.

O s m o A p u n e n

JUKKA NEVAKIVI, *Apu jota ei pyydetty. Liittoutuneet ja Suomen talvisota 1939—1940*. Tammi, Helsinki 1972, 306 s.

Viimeisen puolentoistakymmenen vuoden aikana on ollut mielenkiintoisella tavalla havaittavissa, miten jotkut itsenäisyytemme ajan tapahtumasarjat ajankohtaistuvat ja herättävät vilkastakin polemiikkaa. Ensinnä tilitettiin ulkolaistenkin tutkijoiden voimin Suomen joutumista jatkosotaan, seuraavaksi ajankohtaistuivat kansalaissodan tapahtumat ja sen aikaiset terrorismit. 1960-luvun kulttuuriradikalismi käänsi katseensa Lapuan-liikkeen päiviin. Nyt on tullut Suomen talvisodan vuoro.

Ei ole mikään ihme, että talvisota on nousut vasta nyt laajemman polemiikin aiheeksi, onhan se ollut tähän asti kuin kuuma peruna, johon mikään osapuoli ei ole mielellään kajonnut. Talvisota on vaikea tapaus pelkästään aatteellisestikin; esim. sodan jälkeinen kaunokirjallisuutemme ei ole siihen liiemmästi kajonnut. Parin viime vuoden aikana on kuitenkin ilmestynyt useampiakin ansiokkaita talvisotaa ja sen taustaa käsitteleviä tutkimuksia. Tähän on ollut muun ohella vaikuttamassa pelkästään sekin, että arkistot talvisodan ajalta ovat avautuneet.

Kotimaisten ja eräiden ulkomaisten arkistojen avautuminen tutkijoiden käyttöön on antanut VTT Jukka Nevakivelle mahdollisuuden tutkia talvisodan suurpoliittista taustaa perusteellisemmin kuin se aikaisemmin oli mahdollista. Nevakiven tutkimus »Apu jota ei pyydetty», liittoutuneet ja Suomen talvisota 1939—1940 perustuu suomalaisten ja brittiläisten arkistojen lisäksi aikaisemmin julkaistuun amerikkalaiseen ja saksalaiseen asiakirja-aineistoon

sekä Norjan ulkoministeriön ja Puolan väliaikaisen hallituksen arkistoihin. Näistä on ehdottomasti tärkein Englannin valtionarkistossa säilytettävä kabinetin ja ulkoministeriön arkisto, joka on avattu vuoteen 1942 saakka. Valitettavasti ranskalainen arkistomateriaali on saatavissa tutkijoiden käyttöön vasta parinkymmenen vuoden kuluttua, puhumattakaan neuvostoliittolaisesta materiaalista, jonka avautumisesta ei ole tietoa. Nevakivi ei, aivan oikein, ole säikähtänyt ranskalaisena lähdemateriaalin puutetta vaan on ryhtynyt lähinnä Englannista löytyvään materiaaliin perustuen hahmottelemaan kokonaiskuvaa liittoutuneitten suhtautumisesta Suomen talvisotaan. Nevakivi ilmoittaakin lähteneensä liikkeelle nimenomaan liittoutuneitten Suomen politiikasta, koska saatavissa olevat vähäisetkin ranskalaiset lähderyhvät osoittavat, ettei kysymystä voi rajoittaa osaksi Englannin ulkopoliittikkaa.

Tutkimuksen tarkoituksena on ollut antaa yksityiskohtaisempi kuva liittoutuneitten Suomen politiikasta kuin tähän asti on ollut lähdemateriaalin puutteellisuuden vuoksi mahdollista. Tällöin tarkoituksena on ollut tutkijan mukaan osoittaa talvisota osaksi maailmantragediaa. Tätä tutkimuksen tavoitetta ajatellen tuntuukin ihmeelliseltä, että Nevakivi on erityisemmin perustelematta rajannut Yhdysvaltojen osuuden kokonaan pois. Jos kohta Yhdysvallat noudattikin virallisesti tiukkaa puolueettomuutta, ei sen suopeaa asennetta Suomen käymää taistelua kohtaan ja materiaalista apua voi kokonaan sivuuttaa.

Suomen talvisota ajoittuu siihen vaiheeseen, jolloin toinen maailmansota oli jo alkanut, mutta varsinainen rintamajako ei ollut selkiintynyt. Ratkaisutaisteluihin ryhtymistä vältettiin kaikilla rintamilla. Länsivaltojen ja Neuvostoliiton lähentyminen oli katkennut äkkiä Saksan myönnyttyä taktisesti nopeammin Neuvostoliiton haluamiin turvallisuusjärjestelyihin. Näin syntyneen ns. Ribbentrop -sopimuksen perusteella länsivallat ja Neuvostoliitto joutuivat nimellisesti vastakkaisille puolille. Nevakiven tutkimus kuitenkin osoittaa, kuinka sitkeästi ajatus »suuresta allianssista» eli erityisesti englantilaisten poliitikkojen mielessä. Niinkään vakavan ja yleisen mielipiteen miehestä tuo-

mittavan asian kuin venäläisten hyökkäys Suomeen oli, ei annettu ratkaisevasti vaikuttaa poliittiseen suuntaukseen, jonka mukaan Saksa oli vihollinen numero yksi. Näin sodan alussa oli ranskalaisilla ja englantilaisilla upseereilla aikaa Maginot-linjan luomassa suojassa kehitellä operaatiosuunnitelmia, joilla voisi voittaa Saksan ryhtymättä varsinaiseen ratkaisutaisteluun. Nevakiven tutkimuksessa selviääkin talvisodan aikaisten interventiosuunnitelmien liittyminen saumattomasti tähän strategiaan.

Jos mitään, niin Nevakiven tutkimus ainakin karistaa lopullisesti pois luulot liittoutuneitten virallisen avun humaaneista tarkoituseristä. Takana oli vain selkeä, järkiperäinen suurvaltapoliittinen tilanteenarvio. Sodan aikainen neuvostopropaganda näyttää olleen osittain oikeassa siinä, että mm. englantilaiset tukivat Suomen taistelua. Nevakiven tutkimuksessa ilmenee, että Englanti oli valmis rohkaisemaan syksyllä -39 Suomen vastarintaa, muttei antamaan vaadittavaa materiaaliapua. Kun maailman yleinen mielipide oli asettunut varauksetta Suomen puolelle, eikä Suomen puolustus romahtanutkaan muutamassa viikossa, havahtui Englannin poliittinen ja sotilaallinen johto huomaamaan mahdollisuuden käyttää Suomen talvisotaa hyväksi Saksan vastaisessa taistelussa. Suomen taistelua pitkittämällä luultiin voitavan vaikuttaa Neuvostoliiton Saksalle lähettämiin materiaalmääriin. Nevakiven mukaan liittoutuneet kuitenkin huomattavasti yliarvioivat Saksan Ribbentrop-sopimuksen perusteella Neuvostoliitosta saaman materiaalitödyden merkitystä.

Suomen avustamiselle suopeata mielialaa pyrittiin käyttämään hyväksi toisellakin tavalla: lähettämällä avustusretkikunta Narvikin ja Kii-runan kautta nimellisesti Suomeen voitaisiin miehittää Pohjois-Ruotsin malmialueet, jotka olivat Saksan sotatarviketeollisuudelle ensiarvoisen tärkeitä.

Nevakiven tutkimuksessa selviää Suomen poliittisen ja sotilaallisen johdon yllättävä mallillisuus ja puolueettomuus hetkellä, jolloin koko maan olemassaolo oli kyseessä. Suomi ei halunnut Neuvostoliiton erottamista Kansainliitosta, yhteyksiä ei haluttu solmia Venäjän emigrantti- ja vastavallankumouksellisiin jär-

jestöihin, eikä muutenkaan käytetty keinoja, joilla olisi voinut vaikuttaa Neuvostoliiton sisäisiin oloihin. Ensi yrityksistä huolimatta Suomi vältti ottamasta maahan Puolan väliaikaisen hallituksen alaisia joukkoja. Sitä paitsi Suomi ei milloinkaan esittänyt virallista avunpyyntöään kolmansille valtioille. Nevakivi korostaa myös erityisesti pääministeri Risto Rytin ansiota hänen asettuessaan Moskovan neuvotteluissa varauksettomimmin rauhan solmiamisen kannalle.

Varsinaisten johtopäätösten vetämisen Nevakivi jättää vähemmälle. Tutkimuksen kannalta merkittävimmiksi tuloksiksi jää avustussuunnitelmien synnyn ja kehityksen selvitys. Kun kyseessä ei ole mikään opinnäyte, on Nevakivi uskaltanut varsinkin kirjan loppupuolella rohkeasti spekuloida. Spekulaatiot tuskin lisäävät teoksen tieteellistä painavuutta, mutta kylläkin mielenkiintoa ja jännittävyttä. Luetavuutensa kannalta »Apu jota ei pyydetty» onkin laadukkaimpia teoksia viime aikoina ilmestyneiden historiantutkimusten joukossa.

Nevakivi tyrmää kauan hellityn ajatuksen, että Suomi pyytämällä liittoutuneita apuun talvella -40 olisi voinut muuttaa maailmanhistorian kulkua. Kaiken todennäköisyyden mukaan liittoutuneet eivät kuitenkaan olisi antaneet avoimeen selkkaukseen Neuvostoliiton kanssa. Nevakiven spekulatioista mielenkiintoisimpia on hänen arvionsa liittoutuneitten sotilaallisista mahdollisuuksista Suomessa. Varsin hyvän ja aikaisemmin käyttämättömän vertailutapauksen antaa liittoutuneitten joukkojen toiminta Narvikissa huhtikuussa -40. Todistusvoimaa lisää vielä se, että interventioon ottivat osaa useat sellaiset joukko-osastot, jotka alun alkaen oli suunniteltu lähetettäväksi Suomeen. Nevakiven suorittama arvio ei anna kovin lohdullista kuvaa näiden joukkojen operaatio-kyvyistä.

Liittoutuneitten antaman ase- ja materiaaliavun yksityiskohtaisemman selvittelyn Nevakivi työntää sotahistorioitsijoiden tehtäväksi. Nyt kuitenkin avun määrä ja merkitys jää melko hämäräksi. Tätä puutetta olisi poistanut edes jonkinlainen selvitys esim. kirjan liitteinä.

Martti Turtola

TAPIO VARIS, International Inventory of Television Programme Structure and the Flow of TV Programmes between Nations. **University of Tampere, Research Institute, Research Reports**, ser. B, No. 20. 1973, 264 ss.

Tämä tutkimus on osa toukokuussa 1973 tarkastettua Tapio Variksen tiedotusopin piiriin kuuluvaa väitöskirjaa, joka koostuu useista erillisistä tutkimuksista ja niiden yhteenvedosta. Koska kuitenkin yllämainittu tutkimus muodostaa erillisen kokonaisuuden ja on myös julkaistu erillisenä, niin se voitaneen arvioida yksinäänkin, irrallaan muista väitöskirjan osatutkimuksista. Kolme muuta osatutkimusta ovat:

1. The Control of Information by Jamming Radio Broadcasts. Cooperation and Conflict 3, 1970, ss. 168—84.
2. A Qualitative Comparison of Two Soviet News Items in the Finnish Services of Radio Moscow and BBC. Cooperation and Conflict 1, 1973, ss. 33—56.
3. Listening to Foreign Broadcasts in Finland. Research Reports from the Section for Long-Range Planning. The Finnish Broadcasting Company, No. 9, 1970 (10 ss. ja liite).

Lisäksi väitöskirjaan sisältyy 35-sivuinen yhteenveto nimeltään »The Conceptual Framework: Some Clarifications». Näin ollen väitöskirjan kokonaispituus on 350 sivua.

Ensimmäinen keskeinen piirre Variksen tutkimuksessa on sen kansainvälisyys. Kyseessä on ilmeisesti laajin Suomesta käsin suoritettu kansainvälinen tutkimus, ja aineistonkeräysmenetelmä on suomalaisiksi tutkimukseksi poikkeuksellinen. Pääosa aineistosta kerättiin kyselylomakkeella, joka toimitettiin alunperin televisioasemille 78 maassa ja kaiken kaikkiaan kontakteja on ollut 90 maahan. Riittävän peittävä aineistoa saatiin loppujen lopuksi 51 maasta, jotka edustavat erityyppisiä valtioita kaikissa maanosissa, joskin Afrikka on jäänyt pakostakin vähemmälle huomiolle sikäläisten televisio-olojen kehittymättömyyden vuoksi (hyvänä esimerkkinä tästä on se, että koko Afrikassa on vähemmän televisiovastaanottimia, 1230.000 kpl, kuin esim. Libanonissa tai Hongkongissa). Kyselylomakkeen lisäksi on aineistolähteinä käytetty erilaisia dokumentteja, tilastojulkaisuja sekä henkilökohtaisia

haastatteluja sekä kirjeenvaihtoa. On helppo kuvitella kuinka monimutkainen aineistonko-koamisprosessi on loppujen lopuksi ollut. Tutkimuksen kansainvälisyyttä on omiaan lisäämään se, että projekti on ollut Unescon tukema ja sen pohjalta järjestettiin Unescon toimesta Tampereella toukokuun 1973 lopussa korkeatasoinen kansainvälinen seminaari (sama, jossa pres. Kekkonen piti tunnetun kommunikaatio-puheensa).

Tämäntyyppisen tutkimuksen käyttökelpoisuus on tullut esille monessakin yhteydessä. Itse asiassa se täyttää erään olennaisen aukon kansainvälistä järjestelmää ja sen rakennetta koskevassa tutkimuksessa, sillä televisio-ohjelmien kansainvälisen vaihdon osalta on ollut tavattoman vaikea saada peittävää aineistoa. Tältä kannalta katsottuna Variksen tutkimus liittyy niihin tutkimusprojekteihin, joissa on kartoitettu mm. kansainvälisen kaupan rakennetta, investointeja ja monikansallisia yrityksiä, kansainvälisten järjestöjen jäsenyyksiä, kansainvälisen diplomatian rakennetta sekä kansainvälistä lentoliikennettä. Jokainen edellä mainituista muuttujista antaa omalta osaltaan mielekästä informaatiota ja vasta ne yhdistämällä ollaan pääsemässä totuudenmukaiseen kuvaan kansainvälisen dominanssijärjestelmän toiminnasta.

Tekijä määrittelee tutkimustehtävänsä seuraavilla kysymyksenasetteluilla:

1. millainen on televisio-ohjelmien rakenne eri maissa. Saatujen tulosten tulkinnan kannalta on keskeinen ero yhtäältä informatiivisen ohjelmapolitiikan ja toisaalta pelkän viihteellisuuden välillä, joka ero tulee selvästi näkyviin myös itse tutkimustuloksissa.
2. mikä on eri maiden televisio-ohjelmistoissa ja eri ohjelmaluokissa ulkomaisen ja kotimaisen tuotannon välinen suhde?
3. mistä maista televisio-ohjelmia pääasiassa tuodaan?
4. millaisia ovat televisio-ohjelmien kansainvälisen kaupan ja vaihdon mekanismit?

Näihin tutkimusongelmiin pyritään edellä luonnehditusta laajasta kansainvälisestä materiaalista hakemaan pitäviä vastauksia.

Televisio-ohjelmien rakenteen tutkimisessa käytettiin kymmenkunta ohjelmatyyppeä sisältävää luokittelurunkoa, joka voidaan tarpeen

niin vaatiessa tiivistää kahteen pääulottuvuuteen: informaatioon ja viihteeseen. Alhaisin informaation osuus oli Guatemalassa (7 %) ja korkein Shanghaiin, Kiinan kansantasavalta, televisioaseman lähettämässä ohjelmistossa (90 %). Keskimäärin informaation osuus oli 30—40 % koko ohjelmistosta. Tämä osoittaa sen, kuinka pääasiassa sarja- ja pitkistä filmeistä koostuvalla viihdeohjelmistolla on keskeinen osa sähköisessä tajunnanteollisuudessa. Edelleen kansainväliset vertailut toivat selvästi esiin sen seikan, että kaupalliset tv-asetat lähettivät huomattavasti vähemmän informatorista ohjelmistoa kuin ei-kaupalliset asemat.

Ulkomailla tuodun ohjelmiston osuus koko ohjelmistosta vaihteli huomattavasti maittain: ääriarjoina olivat yhtäältä Yhdysvallat ja Kiinan kansantasavalta (ohjelmistosta muualta tuotua 1—2 %) sekä toisaalta mm. Malesia, Guatemala, Uusi Seelanti ja Islanti (70—80 %). Päähavaintona voidaan kuitenkin esittää se, että ne maat, jotka ovat taloudellisesti riippuvaisia ja joilta on riistetty mahdollisuudet harjoittaa omaehtoista talouspolitiikkaa, ovat myös riippuvaisia ulkomailta tuodusta televisio-ohjelmistosta. Tässä mielessä kansainvälisten suhteiden taloudellinen perusta vaikuttaa siihen, mitä tapahtuu päällysrakenteeseen luettavien televisio-ohjelmien ja niiden vaihdon tasolla. Ohjelmien rakenteen osalta tilanne oli se, että osapuilleen poikkeuksetta tuodun aineiston suhteellinen osuus oli suurin — ja sangen useissa tapauksissa täysi 100 % — sarjafilmiin, pitkien filmien ja erilaisten ajanvieteohjelmien kohdalla.

Variksen tulokset osoittavat hyvin selvästi sen, että Yhdysvallat — vaikkakin sen mahtiasema ohjelmamarkkinoilla on hieman kärsinyt — on pääasiallinen tv-ohjelmien lähde. Yhdysvalloista tuotujen ohjelmien osuus tuoduista ohjelmista luonnollisesti vaihtelee maittain, mutta keskimäärin voidaan todeta amerikkalaista alkuperää olevien ohjelmien osuuden nousevan 50—60 prosenttiin. Lisäksi on tietysti maita, ennen kaikkea Latinalaisessa Amerikassa sekä Kaakkois- ja Itä-Aasiassa, jotka ovat osapuilleen täysin amerikkalaisten ohjelmien tuonnin armoilla. Variksen suoritettujen arvioiden mukaan yhtenä vuonna ulkomaille vietyjen amerikkalaisten ohjelmien

kokonaiskestoaikea on lähes 200.000 tuntia, joten kysymys ei ole millään tavoin vaatimattomista operaatioista. Ohjelmaviennin vuosittainen arvo voidaan estimoida 100 miljoonaksi dollariksi. Viennistä noin 90 % on viihdettä. Näin korkea luku oikeuttaa sen johtopäätöksen, että amerikkalainen kommunikaatioimperialismi vaikuttaa ihmisten mieliin ennen kaikkea viihteen välityksellä ja viihde puolestaan sisältää, kuten Varis osoittaa, poliittisia arvoja. Todellakaan ei ole perusteetonta puhua joukkotiedotuksesta piilovaikuttajana, lainatakseni Pertti Hemánuksen uusimman kirjan otsikkoa.

Viimeisenä kysymyksenä Varis ottaa ongelmanasettelussaan esille tv-ohjelmien kansainvälisen vaihdon mekanismit. Itse asiassa on harhaanjohtavaa puhua kansallisesta ohjelmaviennistä ja -tuonnista, koska nämä operaatiot ovat sangen useissa maissa kaupallisten televisioyhtiöiden ja niiden markkinointi- sekä osto-organisaatioiden käsissä. Televisio-ohjelmien vaihto ei eroa mitenkään olennaisesti muusta kansainvälisestä kaupasta: asialla ovat ennen kaikkea monikansallisesti toimivat suuryhtiöt — etenkin Yhdysvaltojen tapauksessa — joille televisio-ohjelma on vain eräs hyödyke muiden hyödykkeiden joukossa. Tällöin esim. ohjelmien kulttuuripoliittinen merkitys on aivan toissijainen kriteeri.

Hyvänä esimerkkinä siitä, kuinka myös televisio-ohjelmien myynti on kartellisoitunut, voidaan mainita Motion Picture Export Association of America, jossa ovat mukana kaikki Yhdysvaltojen tärkeimmät elokuvatuottajat. Tämä kartelli vie 80 % kaikista Yhdysvalloista vietävistä tv-ohjelmista. Lisäesimerkkinä voisi viitata National Broadcasting Company'n (NBC), joka on osa suurta elektroniyyhtiötä RCA:ta. NBC:n tuottamia ohjelmia viedään kaikkiaan 115 maahan. Tämän parempaa kattavuutta ei ole juuri minkään muun alan monikansallisilla yhtiöillä. Turhaan ei viitata siihen tosiseikkaan — kuten myös pres. Kekkonen teki toukokuussa 1973 pitämässään kommunikaatiopuheessa — että 2/3 kaikista kansainvälisen kommunikaation muodoista on peräisin Yhdysvalloista. Myös idän ja lännen välisestä televisio-ohjelmien vaihdosta ja siinä vallitsevista epätasaisuuksista, tarjoo Varik-

sen tutkimus erittäin mielenkiintoista materiaalia.

Arvion alussa todettiin jo eräitä Variksen tutkimuksen ansioita. Kaiken lisäksi on olemassa merkkejä siitä, että nyt esillä oleva tutkimus ei jää ainoaksi sarjassaan, vaan USNESCON ja monien kansallisten televisioyhtymien kiinnostus tällaiseen faktapohjaiseen analyysiin on niin suuri, että Tampereen tiedotustutkijoille on luvassa lisämahdollisuuksia tutkimustyöhön tällä alalla. Variksen tutkimuksen kiistämätön ansio on sen monivaihteisuus ja empiirisuus, joka ei jätä juuri mahdollisuuksia spekulatioille: eräissä mielessä tutkimus on suoritettu jopa inhorealisten tarkasti ja valaisevasti. Tutkimuksen tekijän eräänä ongelmana on ilmeisesti ollut tietty ristiriita, joka syntyy kun tutkimus on samanaikaisesti UNESCON tarpeita tyydyttävä projekti ja akateeminen oppinäyte. Väitöskirjan johdantoluku tosin pyrkii systematisoimaan erilaisia lähestymistapoja sekä tarjoamaan teoreettisia lähtökohia, mutta nämä eivät heijastu riittävässä määrin nyt esillä olevaan tutkimukseen. Tämä on sitäkin valitettavampaa, koska itse tutkimusaineisto antaa mahdollisuuksia monenlaisten ja mielenkiintoisten teoreettisten asetelmien soveltamiseen ja testaamiseen. Nyt kyseinen tutkimus on jossain määrin eräänlainen tietoaineistoa sisältävä käsikirja, kuten tekijä itsekin väitöstilaisuudessa totesi. Tämä puute on kuitenkin varmasti korjattavissa jatkotutkimuksissa.

Raimo Väyrynen

RISTO ALAPURO, Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla. Poliitiikan tutkimuksia 14, WSOY, Helsinki 1973, 270 s.

Akateemisen Karjala-Seuran kiinnostavuus erityisesti 1930-lukumme tutkimuksen kannalta on pitkään ollut ilmeinen. Se oli varmastikin ideologisesti johtava ja samalla jyrkin niistä järjestöistä, jotka välirauhansopimuksen perusteella v. 1944 määrättiin lakkautettavaksi facistisena, joten erityisesti siihen on voitu liittää koko kysymys facismista Suomessa yli-

malkaan. AKS:sta onkin jonkin verran kirjoitettu — mm. poliittisen sukupolvi-teorian lähtökohdasta (*Hyvämäki*) ja Seuran toimintaa ylioppilasmaailman muun organisaation ja ylioppilaiden yhteiskunnallisen roolin kannalta katsellen (*Klinge*). Risto Alapuron väitöskirja »Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla» on lähtenyt erilaisesta perusasetelmasta: tutkimuksen tarkoituksena on tutkia »AKS:n aatteita ylioppilaiden yhteiskunnallisen aseman ja sen muuttumisen funktiona» (s. 4).

Tähän lähtökohtaan on kenties ollut johtamassa se seikka, että 30-luvun AKS hyvin läheisesti samaistuu Isänmaalliseen Kansanliikkeeseen tai erityisesti sen johtoon. IKL oli, kuten Alapuro toteaa, »nuoren sivistyneistön eli kärjistetyksi sanoen keskiluokkaisen sivistyneistön» liike, ja on väitetty, että jopa kolme neljäsosaa sivistyneistöstä olisi kannattanut IKL:ää, varsinkin papiston ja lääkäreiden on arveltu voimakkaasti tukeneen tätä suuntausta; mielestäni Alapuron muutoin olisi näitä arviointejä selostaessaan (s. 53) ollut esitettävä oma näkemyksensä asiasta. Nuoremman sivistyneistön IKL-läisyys puolestaan tuntuu olevan luonnollisessa suhteessa AKS:n dominanssiin ylioppilasmaailmassa. Siten AKS:n aatteiden tutkiminen yhteiskunnallisen muuttumisen funktiona selittää AKS:n ohella myös yleensä Suomen 20- ja 30-luvun oikeistoliikeitä.

Tähän tehtäväänsä Alapuro on ryhtynyt kahden selvityksen varassa. Yhtäältä hän on analysoinut AKS:n jäsenistön ja tutkinut eri tekijöiden vaikutusta AKS:aan liittymiseen. Toisaalta hän on esittänyt melko laajan katsauksen sivistyneistön yhteiskunnalliseen asemaan Suomessa noin puolen vuosisadan ajalta ennen AKS:n esiin astumista. Tämä ensimmäinen pääluku on nähdäkseni mielenkiintoinen ja ansiokas yhteiskunnallisten rakennemuutosten ja eliittiryhmien suhteiden ja ideologioiden analyysi. Se perustuu ensi kädessä Barrington Mooren näkemysten soveltamiseen Suomen historiaan, mutta Alapuro kokeilee harkinnalla mallejaan ja teorioitaan aineistoonsa, jonka muodostaa hyvä ja monipuolinen lukeneisuus. Suomen historiasta on kirjoitettu aika lailla, mutta tekijän kannalta relevanttien tietojen kerääminen on vaatinut melkoista

vaivannäköä ja seurantaa. Varmasti se toisaalta myös on pakottanut paneutumaan asioihin syvemmin kuin jos käyttökelpoisempia yleisesityksiä olisi ollut tarjolla. Eräitä huomautuksia voi kuitenkin esittää.

Käsitellessään itsenäisyyden aikaa varhaisempaa historiaa tekijä on jakanut ideologisen kehityksen kahden otsikon alaisuuteen, jotka ovat »fennomania» ja »alkiolainen populismi». Edellisen teeman piiriin luetaan tällöin koko Suomen kansallinen kehitys, ja fennomaniasta, jota pitkään voi pitää vähemmistöideologiana ja jonka sisältö ja merkitys eri aikoina korostui eri lailla, tulee aiheetta kehityksen yksinomainen selittäjä. Liberaalisesti sävyttynyt yleispatriotismi, jolla oli Suomen kansallisen kulttuurin syntymiseen ratkaiseva vaikutus, on jäänyt käsittelemättä. Kuitenkin sen vaikutus oli erityisen huomattava sekä ns. routavuosien aikana että varsinkin valkoisessa ideologiassa v. 1918. Sittenkin Lapuan liike ja 1930-luvun oikeistolaisuus tukeutui huomattavalta osalta myös tähän yleispatrioottiseen perinteeseen — sitä edustivat mm. idoleina pidetyt Mannerheim ja Svinhufvud (vrt. s. 43) ja tavaltaan Kosolakin —, ja se tuli voimakkaana esiin v. 1939. *Vänrikki Stoolin tarinoita* jaettiin suurpainoksina sekä 1899 että 1939, eikä tätä isänmaallisuutta käy selittäminen »fennomanian» käsitteestä käsin. Fennomania-käsitettä on tosin joskus mm. ulkomaisessa kirjallisuudessa käytetty tarkoittamaan Suomen omalaatuisuutta ja ominaisleimaisuutta korostavaa suuntausta yleensä, mutta meillä sillä traditionaalisesti on tarkoitettu suomenkielen edistämiseen kytkeytynyttä nationalismia. Tähän tulkintaan Alapuro itsekin on selvästi sitoutunut. Siten tekijä nähdäkseni väärin sanoo (s. 20) käsityksen ylioppilasta »Suomen kansan pienoiskuvana» ja ylioppilaiden ja kansan kiinteästä yhteenkuuluvaisuudesta kiteytyneen »suomenkielisessä» ylioppilasmaailmassa, vaikka tämä käsitys on paljon vanhempi, esimerkiksi jo Ylioppilastalokeräyksen aikoina ahkerasti esiintuotu teema. Samoin on yliopiston rehtori Heikelin luonnehtiminen »suomalaisnationalismin perilliseksi» (s. 106) väärä luonnehdinta tämän patrioottiselle asenteelle (muutoinkin Heikelin puheen käsitteley ei ole onnistunut, siitä on puristettu aivan

liikaa). Liberaalisen patriotismin tradition syrjäyttäminen on yhteydessä siihen, että suomenkielinen liberalismi, nuorsuomalaisuus ja sittemmin edistyksellisyys on koko kirjassa jäänyt vähälle huomiolle; jos kirjassa olisi asiahakemisto, luulisin tämän käyvän selvästi ilmi. Kuitenkin on AKS:n ideologian täytyntä saada virikkeitä siltäkin suunnalta, olihan mm. Niilo Kärki juuri edistyspuolueen miehiä. Edistys oli nimenomaan virkamiespuolue (vrt. s. 144) ja siten sen ja AKS:n ideologisen suhteen analysoimisen olisi pitänyt olla lähellä teoksen yleisproblematiikkaa.

Alapuro sanoo varmastikin oikein, että suurlakon jälkeen eliittiryhmät olivat lähellä toisiaan suhtautumisessaan taloudelliseen ja poliittiseen järjestelmään, vaikka kuva onkin karkea sulkiessaan samaan karsinaan Ruotsalaisen kansanpuolueen äärimmäiset konservatiivit ja (vanha)Suomalaisen puolueen vasemman siiven, josta »marraskuun sosialisteilla» oli lyhyt matka sosialidemokraatteihin. Mutta väite siitä, että Venäjän-suhteiden kiristymisen jo ennen suurlakkoa olisi lähentänyt eliittiryhmiä myös suoranaisesti (s. 21) on ehdottomasti liiallinen, sillä »myöntöväisyyssuuntauksen» ja »perustuslaillisten» välinen juopa oli näkyvimpiä, mitä poliittinen historiamme tuntee; ja tällä ristiriidalla oli merkitystä myös AKS:n piirissä ja lehdistössä ilmenevälle ideologialle, seuraavan sukupolven historiankuvalle.

Oikeistolaikeiden »juuria» etsittäessä olisi tekijän suonut omistavan myös huomiota ulkomaisille vaikutuksille. Yllä kaipaamani asia-indeksi osoittaisi, että Italia ja Turkki ovat teoksessa tuskin lainkaan esiintyviä sanoja, vaikka niiden poliittis-ideologista kehitystä seurattiin 1920-luvun Suomen nationalistisissa piireissä.

Teoksen toinen pääluke, joka käsittelee AKS:n jäsenistöä, muodostaa tutkimuksen empiirisen osan; sen on mahdollistanut tekijän käyttöönsä saama ja sittemmin tutkimuksen käyttöön saatu aineisto, josta on tehty selkoa sivulla 257. Alapuro on päätenyt mielenkiintoisiin tuloksiin sosiaalisen taustan, alueellisen taustan ja opintoalan vaikutuksesta AKS:aan liittymiseen. Hänen yleistuloksensa, jonka mukaan »liittymisaktiivisuus oli suuri niissä

ryhmissä, jotka olivat kokeneet uhkaa agraarisen yhteiskunnan häviämistä», tuntuu vanhasti dokumentoidulta. Myöhemmässä osassa, s. 136—138 esitetään vastaava tilastollinen analyysi vuoden 1932 suuren »skisman» aikana eronneiden taustaominaisuuksista seuraan jääneihin verrattuna. Tekijä on valaisut ansiokkaasti AKS:n jäsenistön keskiluokaisuuden merkitsevyyttä ja kuvannut maaseudun/Helsingin vastakohtaisuutta liittymiseen vaikuttaneena tekijänä.

Sanoessaan s. 67—68, että AKS:aan liittymiseen vaikutti myös turvallisuuden etsiminen siinä epävarmuuden tilassa, mitä maalais- ja työläisylioppilaat tunsivat opiskelumiljöössä, tekijän olisi mielestäni pitänyt erottaa toisistaan AKS:n alkukausi, jolloin se oli vähemmistöjärjestö eikä saattanut antaa samaa turvallisuuden tunnetta kuin myöhemmin, ollessaan ylioppilasmaailmassa jo johtoasemassa. Pidän mahdollisena, että AKS:n alkukauden jäsenistö taustaltaan voisikin osoittaa merkitseviä eroja myöhempään verrattuna. Jäsenistön analysointi myös ajallisesti olisi siten ollut suotavaa, etenkin kun ottaa huomioon sen, että opiskelijamäärässä ja sen jakautumisessa eri opintoaloille tapahtui huomattavia muutoksia käsiteltävänä periodina.

Kolmas pääluke »Akateemisen Karjala-Seuran ideologia ja toiminta» varsinaisesti on omistettu alussa tehtäväksi otetulle ideologian ja ylioppilaiden (tai sivistyneistön) aseman muuttumisen vertailulle. Alapuro on täsmennyttänyt populismin ja fascismin niiksi ideologiksi pääsuuntauksiksi, joiden ilmenemistä hän tarkastelee edellä manitussa mielessä. Sivun 166 taulukkoon tulokset on koottu yhteen: populistista kautta 1924—1928 karakterisoi statusristiriita — AKS-läiset samastuvat suomenkieliseen Suomeen ruotsinkielisiä ja kaksikielisiä yläluokkaa vastaan, mutta vuosien 1922—23 »oikeistonationalistista kautta» ja vuosien 1933—39 fascistista vaihetta luonnehtii luokkaristiriita, jossa vastakohtana nähtiin »kommunistit» tai »marxilaiset» ja jälkimmäisessä vaiheessa lisäksi ruotsinkieliset. Välissä on vuosien 1929—32 transitiovaihe, jolle ovat ominaisia sekä populismin että fascismin piirteet.

Mielenkiintoinen ja varmasti oikeaan osuva

on Alapuron toteamus siitä, miten 1920-luvun AKS:n kannanottoihin on sovellettavissa viime vuosisadan fennomaniaa koskeva tutkimustulos: kiinnitettiin huomiota valtaa pitäviin henkilöihin (ruotsinkielisiin jne), mutta ei vallankäyttöä koskeviin rakenteisiin. Kyseessä oli siten hyvin selvä uuden sivistyneistön etupoliitiikka. Mutta aivan selväksi ei käy, mihin yhteiskunnalliseen rakennemuutokseen siirtyminen populismista facismiin perustui; Lapuan liikettä tekijä karakterisoi molempiin kuuluvaksi, »fasistipopulistiseksi». Tekijä tuntuu viittaavan siihen, että valinnan juuri fascismin hyväksi ja tämän säilyttäminen viime kädessä perustui Saksan kehitykseen. Siten voisi kärkeä kysyä teoksen otsikkoon viitaten, oliko AKS:n ideologia kenties reaktiota ei Suomen vaan Saksan kansan vaiheisiin?

Tämä kärjistetty kysymys saa jonkin verran oikeutusta siitä, että Alapuron kirjassa on neljäs pääluke, jossa etsitään vertailukohteita ulkomailta. Vertailu sinänsä on tervetullutta ja ansiokasta, mutta ihmetystä herättää, että viitataan Romaniaan, Unkariin, Jugoslaviaan ja Kreikkaan, mutta ei Saksaan eikä Italiaan. Erityisen mielenkiintoista ja uskoakseni tuloksellista olisi ollut vertailu Viroon ja Norjaan. Viimeksimainitussa maassa ylioppilaiden, sivistyneistön ja säätykierron rakenteet muistuttavat meikäläisiä oloja, siellä oli talouspulan aikana ongelmia ja kuohuntaa, mutta tunnetuin sen ajan ylioppilasliikkeistä on vasemmistolainen. AKS:aan verrattavaa asemaa Norjan tai muiden maiden ylioppilasliikkeistä ei mikään saanut, mutta sen selityksenä voisi luullakseni hyvin oleelliselta osalta olla — ei yhteiskunnan senhetkinen rakenne — vaan se, että Suomessa ylioppilaselämän organisaatio-taso oli vanhastaan poikkeuksellista luokkaa, ylioppilaiden yleisyhteiskunnallisen osallistumisen traditio erittäin vankka ja AKS:n käytävissä »maailman rikkaimman ylioppilaskunnan» mahdollisuudet.

Risto Alapuron väitöskirja antaa tekijästään positiivisen kuvan: teos on tasapainoinen ja hallittu, tulokset on esitetty selkeästi, vahva dokumentaatioaines (taulukot) tekee vakuuttavan vaikutuksen. Varsinkin johtopäätös- ja yhteenvetokappaleet ovat ansiokkaita. Sekä AKS:n jäsenistön analyysillä, että sivistyneistön

asemaa koskevalla johdantoluvulla on pysyvää merkitystä, samoin kuin pääluvussa suoritettulla AKS:n ideologian selvittämisellä, kuvaamisella ja analysoinnilla. Akateemisen Karjala-Seuran rakenne ja toiminta, sen omana aikanaan esittämä osa ovat niin erikoislaatuisia historiassamme, että seuraan tultaneen myöhemminkin kirjallisuudessa palaamaan. Olen vakuuttunut siitä, että Alapuron tulokset tulevat osoittautumaan kestäviksi. Sen ohella niillä on huomattavasti kantavuutta yli pelkän ylioppilasmaailman yhteiskuntaamme ja sen lähi-menneisyyttä tutkittaessa.

Matti Klinge

HOLSTI, O. R. — HOPMANN, T. P. — SULLIVAN, J. D., **Unity and Disintegration in International Alliances: Comparative Studies**. New York and London, John Wiley & Sons, An Interscience Publication, 1973, 293 s.

Holstin, Hopmannin ja Sullivanin teos on tekijöiden yhteistyön tulos, joka perustuu kun-kin kirjoittajan aikaisempiin henkilökohtaisiin tutkimusprojekteihin. Kirja on mielenkiintoisen lähinnä kahdesta syystä. Ensinnäkin se kuvaa mainiosti teoriaan nojaavan kansainvälisen politiikan tutkimuksen kehitystä; ja toisaalta kirja on ainakin osittain hyödyllinen lähtökohta kansainvälisten liittoutumien tutkimuksesta kiinnostuneille.

Seuraava lainaus kuvastaa yhtä hyvin mainittua kehitystä kuin kirjan muutakin luonetta:

When the ideas for this book began to take shape some five years ago, we had hoped to achieve several goals: to test some of the classical explanations of international alliances through rigorous and replicable studies; to demonstrate the rich diversity of data and methods that may be applied to the study of alliances; and to use the findings as a springboard for some reasonably clear-cut assessments about the relative merits of alternative candidates for a theory of alliances. --- But it is now clear that the third goal was either misconceived or premature. Thus, the reader will find us less ready to pronounce that Theory A or Proposition X is universally superior to the alternative formulations of Theory B or

Proposition Y, and more inclined to search for the circumstances under which each explanation is valid. The latter task is, of course, the more complex and demanding, and we cannot claim to have completed it. (p. ix).

Kansainvälisen politiikan tutkimuksessa on vähitellen alettu päästä pois teoreettisten lähtökohtien »yleisestä» soveltamisesta. Jo jonkin aikaa sitten on nähty ns. yhden tekijän selitysten riittämättömyys. Itse asiassa *Hans J. Morgenthau* oli viimeisiä merkittäviä yhden ja oikean selityksen esittäjiä. Tämän tutkimussuunnan jälkeen esiin nousut behavioralistinen tutkimusote on ehkä luopunut tästä lähtökohdasta, mutta ei sen sijaan universalismin periaatteesta. Esitetty lainaus on mielenkiintoinen sen vuoksi, että siinä varsin selvästi viitataan universalistisen linjan heikkouksiin ja sen sijaan vaihtoehdoksi asetetaan huomattavasti monimutkaisempi eri olosuhteiden huomioinnin.

Kirjoittajien esittämä ajatus ei merkitse suinkaan palaamista vanhaan uniikkien tapausten ajatteluun. Muutos koskee ennen kaikkea luopumista universaalisten yleisten teorioiden kehittämisestä ja sen sijaan siirtymistä kohti kunkin (annetun) teorian eri tilanteisiin soveltuvuuden kartoittamista kohti. Uusi tarkastelukulma merkitsee luopumista teorioiden ns. testaamisesta — jossa oikea teoria hyväksytään mekanistisesti kun taas väärä yhtä mekanistisesti hylätään. Kirjoittajien esittämän näkemyksen mukaan on sen sijaan tutkittava sitä, missä määrin ja missä olosuhteissa jokin tietty teoreettinen kehys on käyttökelpoinen. Lähtökohta on jo sinänsä hatara, jos tyydytään vain kysymään onko teoria oikea vai väärä — yleisessä, abstraktisessa ja sen vuoksi hedelmättömässä mielessä. Tämä kehitys ei sinänsä ole mitään uutta ja yllättävää, koska monella muulla tutkimusalueella on jouduttu aivan samaan tilanteeseen. Yksi hyvä esimerkki tästä on psykologian (jne.) piirissä käytetty keskustelu ns. *transfer* -ilmiöstä, jota ei enää aikoihin ole tutkittu »onko sitä olemassa» tyyliin, vaan on sovellettu tätä lähtökohtaa hedelmällisesti eri tilanteisiin ja ongelmiin. Lienee myös syytä korostaa sitä, että kansainvälisen liittoutumien teoria ei ole ainoa alue, jolla muutoksen toivottaa tervetulleeksi. Yhtä

lailla voitaisiin lähteä liikkeelle vaikkapa sellaisten kiistakysymysten kuin asevarusteluteorian tai reaktioteorian piiristä.

Teoreettisen laajan merkityksen lisäksi kirja on lähinnä kahden ensimmäisen (lainauksessa mainitun) tavoitteensa varaan nojaava kohtalaisen perusteellinen kansainvälisten liittojen tutkimus. Teos jakautuu periaatteessa kolmeen eri osaan, vaikka itse kirja onkin lukijan kannalta katsoen miellyttävästi kirjoitettu yhtenäiseen muotoon — tämä yksityiskohta sinänsä parantaa kirjan luettavuutta ainakin verrattuna tavanomaisiin artikkelikokoelmiin. Kirjan ensimmäinen osa tutkii liittoutumien muodostumista ja toimintaa (performance), ja tältä osin lähtökohdan muodostaa jo tutuksi tullut *Singerin* ja *Smallin* (1815—1939) aineisto. Tämä Sullivanin kirjoittama osa on monessa suhteessa hyvä: perusaineistoa käytetään hyväksi idearikkaasti, tutkimusasetelmat ovat yksinkertaisia mutta tehokkaita, jne. Toisessa osassa tarkastellaan ryhmien välisen uhan vaikutusta idän ja lännen sisäiseen koheesioon toisen maailmansodan jälkeen. Kolmas osa on taas julkaistu aikaisemmin miltei sellaisenaan Holstin ja Sullivanin artikkeleina *J. H. Rosenau*n teoksessa *Linkage Politics*. Tältä osin tutkimus siis käsittelee Kiinan ja Ranskan nonkonformistisen käyttäytymisen selittämistä. Näiden pääosuuksien lisäksi kirjaan kuuluu varsin hyödyllinen johdantoluku, jossa esitetään sangen hyvä kansainvälisten poliittisten liittoutumien tutkimuksen review. Tämän review-artikkelin tueksi kirjoittajat vielä esittävät laajan hypoteesikokoelman (347 kappaletta). Edelleen kannattaa informaatina mainita se, että kirjaan sisältyy suhteellisen laaja empiirinen aineisto toisen maailmansodan jälkeisestä poliittisesta kehityksestä itä-länsi kentässä; esimerkiksi kansainvälisen jännityksen mittari. Lyhyesti sanoen kirja sisältää testaamiskelpoisia hypoteeseja kansainvälisistä liittoutumista, suuren määrän käyttökelpoista aineistoa, ja paljon tutkimustuloksia. Nämä yhteensä täyttävät tutkijoiden itselleen asettamista tavoitteista mainitut kaksi, ja sen lisäksi monessa suhteessa tukevat voimakkaasti heidän tekevänsä yleistä johtopäätöstä. Kokonaisuutena kirjan empiirinen anti edustaa korkealuokkaista behavioralista tutkimusta, jossa välte-

tään eräissä muissa viimeaikaisissa kirjoissa esiintullut metodien liiallinen korostaminen. Toisaalta kuitenkin asioiden laajempien yhteyksien ja merkitysten arviointi kirjasta puuttuu.

Kirjan rakenne on mahdollisista hyvistä taroituksistaan huolimatta hieman epäilyttävä. On tietenkin totta, että kirja on koottu kolmesta itsenäisestä tutkimusprojektista lähinnä vain sen vuoksi, että niissä käsitelty ongelma on suhteellisen samanlainen. Näin ollen kirjan rakenne ei ole tahallinen, mutta siitä huolimatta keskustelua herättävä. Tämä rakenne johtuu siitä, että ensimmäinen osa koskee vuosia 1815—1939 kun taas kaksi viimeistä osaa puhuvat toisen maailmansodan jälkeisistä vuosista, ja tällöin vain kahdesta pääliittoutumasta. Tämä jaottelu perustuu itse asiassa siihen, että ko. tutkimusta tehtäessä kirjoittajilla oli käytettävissään vain suppeampi (S & S:n) aineisto, mutta tämä selitys ei täysin kerro sitä, miksi toisen maailmansodan jälkeisestä kehityksestä on otettu esille vain osa. Olipa rakennetta koskeva »selitys» millainen tahansa, kirjan jäsentely joka tapauksessa kuvaa varsin hyvin yleistä virhettä kansainvälisen politiikan tutkimuksessa, jossa toinen maailmansota muodostaa eräänlaisen pyhän rajapyykin kaikelle tutkimukselle. Po. kirjoittajat tosin välttävät tämän virheen, mutta vain osittain sen vuoksi, että idän ja lännen välisen ristiriidan kehittymiselle 1945 on ehdoton takaraja. Nyt arvosteltavan kirjan pahin puute on vuoden 1917 merkityksen unohtaminen, sekä lisäksi se, että vuodet 1917—1939 rinnastetaan liian selvästi sitä aikaisempaan kauteen. Kansainvälisten liittoutumien luonnehan muuttui huomattavasti vuonna 1917, jolloin liittoutumarakenne siirtyi kapitalististen valtioiden keskinäisistä toisiaan vastaan suunnatuista liitoista kapitalistisen ja sosialistisen maailman väliseksi ristiriidaksi. Viime kädessä kirjan rakenne nimenomaan salaa ko. muutoksen merkityksen, myös siinä mielessä, että aikaisempaan kauteen kuuluva terminologia ja määritelmät eivät säännöllisesti ole myöhemmin merkinneet samaa. Tässä mainitulla piirteellä on huomattavasti laajempikin merkitys: monet viimeaikaiset ongelmat — kuten esimerkiksi kysymys kylmän sodan aloittajasta, jne. ovat suuressa määrin johtuneet siitä, että

tilannetta ennen toista maailmansotaa ei ole riittävässä määrin otettu huomioon.

Kirjan empiirisen annin ongelmat liittyvät itse asiassa yllä mainittuun virhelähteeseen. Tältä pohjalta kirjan kolmatta osaa voisi kritisoida jyrkästikin. Tässä Holstin kirjoittamassa osuudessa on lähtökohtana teoria siitä, että konfliktit leviävät »monoliittisissa» alliansseissa enemmän ja nopeammin kuin »pluralistisissa» liittoutumissa. Ensinnäkin sosialistinen ryhmä aivan liian perusteettomasti luokitellaan monoliittiseksi, kun taas kapitalistinen maailma on miellyttävän pluralistinen. Tässä tapahtuu itse asiassa tahallinen virhe, koska tehty luokitus aivan selvästi perustuu ns. stalinistisen kansainvälisen järjestelmän mielikuvaan, jollainen ei missään tapauksessa ole vastannut totuutta ainakaan 50-luvun jälkeen. Toisaalta ko. perusluokituksen kriteeri on suorastaan ihmeellinen: »a monolithic bloc possesses a greater degree of centralization of decision making authority than a pluralistic alliance». Uskoisin, että luokitus ei perustu kriteerin empiiriseen soveltamiseen, koska kriteerissä mainittua keskittymistä lienee vaikea arvioida (saatikka mitata). Voisi myös suoralta kädeltä sanoa, että ainakaan Kiina ei ole koskaan ollut määritelmän mukaisen ryhmän jäsen; ja toisaalta lännen ryhmässä kriteerinkin mukainen keskittyminen on tulkittu perinteisesti »vapaaehtoiseksi» mukautumiseksi yhteisten etujen ajamiseen.

Luokittelun arvosidonnaisuuden ja myös selvien empiiristen virheiden lisäksi Holsti tekee joukon muita. Näistä selvin ja suurin on yhtäläisyysmerkin vetäminen Neuvostoliiton ja Kiinan sekä toisaalta Yhdysvaltojen ja Ranskan suhteiden välille. Kuitenkin nämä tutkimusyksiköt ovat vailla riittävää vertailupohjaa: käsitykseni mukaan sosialististen maiden suhteet edustavat poliittista ristiriitaa, kun taas Ranskan ja Yhdysvaltojen suhteille on ominaista ennen kaikkea niiden välisen taloudellisen kilpailun (eli kapitalismin sisäisen ristiriidan) olemassaolo. Holstin käyttämät useat muutajat mittaaavat miltei yksinomaan poliittista konfliktia, ja näin ollen ne eivät edusta relevantteja ilmiöitä Ranskan ja Yhdysvaltojen suhteiden osalta. Täällä poliittinen ristiriita on vain toissijainen perusristiriidan ilmentymä.

Mainitsemaani väittämää on hieman vaikea suoraan »todistaa», koska asian ymmärtämisen vaatii eron tekemistä sosialististen maiden suhteiden, sosialististen ja kapitalistisen maailman välisten suhteiden ja lopuksi kapitalististen valtioiden välisten suhteiden kesken. Konfliktien leviäminen olisi selitettävissä parhaiten juuri näillä eroavuuksilla. Kaiken kaikkiaan Holstin asettama ongelma on lähtökohdiltaan väärä, mikä taas palautuu aikaisemmin mainittuun kokonaisnäkömyksen puuttumiseen, jota kirjan rakenne heijastaa.

Kirjan liitteistä voisi puhua paljonkin. Kuitenkin tässä on syytä mainita vain pari yksityiskohtaa. Ensinnäkin kirjan hypoteesikokoelma on sinänsä monipuolinen ja hyvin ryhmitelty, mutta väittämien huono muotoilu pilaa kaiken. Lauseet on lainattu eri kirjoittajilta sellaisenaan, ja tämän seurauksena hyvin erilaista kypsyyttä edustavia sanontoja on esitetty ilman mitään kritiikkiä. Yleensäkin asiayhteyksistään irroitetuilla lauseilla ei juuri ole mielekkyyttä, saati sitten teoreettista hohtoa. Toinen kritiikkiä aiheuttava liite sisältää ns. Stanfordin projektin kehittämän 30-portaisen skaalan, jolla pyritään mittaamaan kansainvälisten tapahtumien intensiteettiä. Ensinnäkin tämä skaala on raportoitu huonosti, joten sen toistettavuuskelpoisuus kärsii. Toisaalta skaalan jotkin osat tämän kirjan asiayhteyksiä ajatellen ovat hieman ongelmallisia — vaikka reliabiliteetti yms. tekniset seikat ovatkin varmasti kunnossa. Esimerkiksi skaalan arvo »29» annetaan teolle »Nation A begins a general offensive against Nation B», kun taas arvon »303» (eli edellistä negatiivisemmän) saa sellainen tapahtuma kuin »Nation A executes prisoners of war of Nation B». Tosin skaala on kehitetty vuoden 1914 aineiston perusteella, ja empiriassa viime mainittu tapaus ei voi esiintyä ilman sitä edeltävän tapahtuman olemassaoloa, mutta nimenomaan po. kirjassa esitettyä asiayhteys tuo liian selvästi mieleen Vietnamin sodan. Tällöin tavallinen lukija ei voi välttää sitä kuvaa, että tutkijoiden mukaan Yhdysvallat syyllistyi Vietnamin vastaisiin negatiivisimman teon tekemiseen kun taas sen vastustaja jatkuvasti oli paljon, paljon vihamielisempi, vaikka ei tosin syyllistynytkään ko. tekoon. Tämä olisi

ollut syytä mainita kirjassa senkin vuoksi, että skaala on joka tapauksessa kehitetty 60-luvulla, eikä ole lainkaan mahdollista, että Moses (et al.) ovat ajatelleet tuolloin juuri Vietnamia.

Olen ottanut kritiikissäni esille näkökohtia, joista olisi syytä ainakin joskus keskustella. Näistä seikoista huolimatta kirjalla on varmasti merkitystä, tietenkään etupäässä ko. tutkimusalasta kiinnostuneille. Pelkästään liittoutumatutkimuksen kannalta katsoen kirja on hyödyllinen ja tutustumisen arvoinen, ja toisaalta kirjaan sisältyy alussa mainittuja teoreettisen keskustelun aineksia, joiden olettaisi hedelmöittävän kansainvälisen politiikan tutkimusta.

Vilho Harle

ANTTI KASVIO — TIMO KYNTÄJÄ —
ILKKA NOUSIAINEN, **Marxilaisen sosiologian näkökulmia**. Teoreettisesta yhteiskuntatutkimuksesta. Oy Gaudeamus Ab, Forssa 1972, 284 s.

»Marxilaisen sosiologian näkökulmia» on suomalaisen vallankumouksellisen sosiologian ensimmäinen tilinteon hetki, synteesi siitä prosessista, joka alkoi positivismin kritiikistä ja päättyi ymmärtävän ja kriittisen yhteiskuntatutkimuksen kautta marxismiin. Tämän synteessin merkitys on sitäkin suurempi, kun teos ilmestyi poliittisen taistelun riehussa kuumimmillaan yliopistoilla. Mikä on tämän teoksen teoreettinen ja käytännöllinen anti? Nämä kysymykset liittyvät marxilaisessa analyysissä toisiinsa, teoreettinen hyvyys punnitaan viime kädessä poliittisessa taistelussa. Millainen on »Marxilaisen sosiologian näkökulmia» vallankumoussosiologian oppikirjana?

Poliittisen taistelun kannalta katsoen »Marxilaisen sosiologian näkökulmia» on outo kummajainen. Kasvio, Kyntäjä ja Nousiainen suorittavat Marxin rekonstruktioita kuin kirkkomaalarit kirkon restauraatiota. Huolellisesti askel askeleelta ikäänkuin hiljaisen urkumusiikin säestämänä he maalaavat Marxin, tuon ylittämättömän sosiologin ja talousteoretikon muotokuvan. Eivätkä he käytä kansankieltä,

vaan latinaa. Paperille piirtyvät ilmaisut eivät ole arkiakieltä sen enempää kuin akateemisen porvarillisen sosiologian sanastoa, vaan koukeroista hegeliaanisen juhlallista dialektiikkaa.

Tällainen on ensivaikutelma »Marxilaisen sosiologian näkökulmista», epäkäytännöllinen ja monimutkainen artikkelien kokoelma, joka sitä paitsi ei täytä johdonmukaisen puoluekantaisuuden vaatimuksia. Se ei luo uskonvarmuutta, ei ole yksiselitteinen eikä »leniniläinen».

Meidän on kuitenkin — ainakin osittain — luovuttava tästä ensivaikutelmastamme. Rekonstruktio ei tarkemmassa analyysissä osoittautukaan kirkkomaalaukseksi. Kaikessa problemaattisuudessaan »Marxilaisen sosiologian näkökulmia» nousee suomalaisen marxismi-keskustelun tärkeäksi puheenvuoroksi.

Edellä ironisoiden esiin tuodut teoksen piirteet ovat epäilemättä sen keskeisimmät heikkoudet. Kasvio, Kyntäjä ja Nousiainen syylistyvät tämän tästä aivan turhaan tekstin monimutkaistamiseen, toistoihin ja Marxin »hymistelyyn». »Koukeroimisen mestari» on erityisesti Timo Kyntäjä, jonka teksti eräiltä osiltaan muistuttaa lähinnä salakirjoitusta. Hänen puolustukseksensa on kuitenkin heti todettava, että toisinaan hänen esitystapansa nousee suorastaan runollisiin mestarisuorituksiin. Esimerkiksi sopii seuraava vieraantumisen luonnehdinta:

»... tieteestä tulee Tiedettä. 'Yleinen hyvä' korotettiin keski-ajan loputtua Yleiseksi Hyväksi, yksityinen intressi pyhitettiin Yksityiseksi Intressiksi. Työstä tuli todella Työtä, vapaa-ajasta sen vastakohta, Vapaa Aika. Yksilö sitten — niin, yksilöstä tuli eristetty, alaston Yksilö, vapaa työläinen.» (s. 126)

Kyntäjän jonkinlaisena vastakohtana on Antti Kasvio, jonka artikkeli tuotantotavasta on teoksen selkein ja luettavin osa. Kasvio yksinkertaistaa ja tekee asioita ymmärrettäväksi, pitää teosta koossa. Nämä tyylilliset kommentit voi päättää teoksen artikkelien epätasaisuuden toteamukseen. Teoksen toimitus (Veronica Stolte-Heiskanen, Arto Noro) on epäilemättä arvioinut julkaisemisen nopeuden (huomioi poliittinen tilanne yliopistoilla) tärkeämmäksi kuin tyylillisen hiomisen. Nykyisessä muodossaan artikkelit ovat useissa koh-

din päällekkäisiä ja aukkokohtat saa lukijan mielikuvitus itse täyttää.

»Marxilaisen sosiologian näkökulmien» keskeinen piirre on täydellisen pesäeron tekeminen porvarillisen sosiologian suuntaan. Tämä erottautuminen tapahtuu paljon radikaalimmin kuin esim. jossain Sczepanskin »Sosiologian peruskäsitteissä» tai jopa Osipovin »Sosiologiassa», joissa länsimaista sosiologiaa käsitellään strategialla »kritisoida-ottaa oppia». »Marxilaisen sosiologian näkökulmien» mukaan porvarillinen sosiologia edustaa teoreettista mielivaltaa tai suoranaista hämäystä. Siitä ei voi mitään oppia. On palattava Marxiin. Tämä »paluu Marxiin» suoritetaan teoksessa elegantisti Grundrisseen ja Pääomaan sekä lähinnä länsi-eurooppalaiseen marxismi-keskusteluun nojautuen. Lopputulos on epäilemättä hyvä. Kasvion, Kyntäjän ja Nousiainen Marxin tulkinta ylittää huomattavasti tavanomaisen oppikirjatason ja tahallisesti tai tahattomasti virheellisten ei-marxilaisten marxismi-analyyseiden tason.

Jos teoksessa lyödäänkin lukkoon suhtautuminen porvarilliseen sosiologiaan, niin avoimeksi jää kirjoittajien suhtautuminen »sosialistiseen sosiologiaan», ts. sosialistimaissa harjoitettavaan sosiologiseen tutkimukseen, Leniniin, Staliniin, marxismi-leninismiin. Tämän »sosialistisen sektorin» unohtamista voi pitää tarkoituksellisenä rajauksena. Jo nykyisessä muodossaan »Marxilaisen sosiologian näkökulmia» sisältää niin paljon ja niin »vaikeasti sulatettavaa» asiaa, että siitä olisi tarpeeksi kahteenkin oppikirjaan.

Tämä selitys tuntuu kuitenkin horjuvalta. »Paluu Marxiin»-strategia ja pitäytyminen länsi-eurooppalaisessa marxismi-keskustelussa on indikaattori muustakin kuin pelkästä raja-ongelmasta. Ensinnäkin tämä strategia heijastaa näiden vallankumoussosiologioiden intellektuaalisia juuria. Ne ovat Länsi-Euroopassa, eivät Neuvostoliitossa ja muissa sosialistisissa maissa, joissa myös harjoitetaan Marxin ja muiden marxismin perustanlaskijoiden ajatusten intensiivistä tutkimusta.

Toiseksi paluu (pelkkään) Marxiin jättää avoimeksi suhtautumisen marxismi-leninismiin ja reaalisesti olemassa olevan sosialismin ongelmiin. Osittain

tämä »avoimuus» on vain näennäistä. Se kriittikki, joka avoimesti tähdittää porvarilliseen sosiologiaan osuu (harhalaukaus?) myös Neuvostoliitossa ja muissa Itä-Euroopan maissa harjoitettavaan ns. konkreettiseen sosiologiaan. Monetkaan sikäläiset tutkimukset eivät tarkastele yhteiskunnallista kokonaisprosessia, sosialismin olemusta tai tämän yhteiskuntamuodostuman historiallista kehitystä, vaan työläisten viihtyvyyttä, ostosmatkojen pituutta, perheiden kulutustottumuksia yms. Ovatko nämäkin tutkimukset porvarillisia? Tai kääntäen, voiko »piecemeal social engineering» olla vallankumouksellista marxilaista sosiologiaa?

Vastaus näihin kysymyksiin on mahdollista antaa vain ottamalla huomioon nykypäivän sosialististen maiden ongelmat, sosialismin ja kapitalismin rinnakkainelo, maailman muuttuminen. »Paluu Marxiin» on epäilemättä välttämätön edellytys marxilaisen yhteiskuntatieteen ymmärtämiselle. Mutta onko se myös riittävä ehto?

Ilmari Susiluoto

REINHARD KÜHNLI, **Liberalismista fasismiin. Porvarillisen ylivallan muodot.** Gummerus, Jyväskylä 1973. 226 s.

Historioitsija Reinhard Kühnlin analyysi porvarillisen yhteiskunnan aatteista ei ole tavanomaista aatehistoriaa — mistä varmaan johtuu, etteivät sen herättämät reaktiotkaan ole olleet tavanomaisia. Kirjan suomalaisen kustantajan mukaan teos on liittotasavallassa saanut aikaan informaatio sodan, vasemmisto puolesta ja oikeisto vastaan. Syntyneen äläkän syitä lienee etsittävä Kühnlin marxilaisväriteisestä tarkasteluotteesta sekä ennen kaikkea niistä johtopäätöksistä joita hän tarkastelunsa pohjalta tekee.

Kühnlin näkemys historiallisen prosessin luonteesta on kokonaisvaltainen, poikkitieteellinen; hänen mukaansa historiallisen tapahtumisen herättämät ongelmat voidaan ratkaista vain sellaisella tieteellä, joka ymmärtää itsensä tieteeksi koko yhteiskunnasta. Tähän tehtävään puolestaan tarvitaan monia tieteitä,

kansantaloustiedettä, sosiologiaa, sosiaalipsykologiaa, politologiaa. »Historiallisen todellisuuden monimutkaisuudelle voi tehdä oikeutta vain näiden erilaisten tieteenalojen yhdistämisen kriittiseksi yhteiskuntatieteeksi — nykyisen historiatieteen metodit eivät siihen pysty.» (s. 8).

Kühnlin vaatimalla kriittisellä yhteiskuntatieteellä on varsin selviä, vaikkakin ehkä tiedostamattomia, yhtymäkohtia rauhantutkimuksen taustalla oleviin ideoihin. Rauhantutkimuksen yhtenä perustuntemerkkinä on rauhantutkijoiden hankkiman tiedon sovellettavuuden ohella pidetty juuri poikkitieteellisyyttä: rauhantutkimuksen normatiiviseen päämäärään, rauhaan, pyrittäessä on käytettävä hyväksi kaikkia tieteellisiä apuvälineitä, kaikkia tieteenaloja, joiden käyttö on tavoitetta edistävää. Sovellettavuuden kriteeri sen sijaan ei ole samassa määrin yhteinen rauhantutkimukselle ja Kühnlin käsityksille kuin poikkitieteellisyyden vaatimus. Tämä johtuu paljolti jo aihepiiristäkin: historian kulun selvittäminen suuntautuu pakostakin menneisyyteen, kun taas rauha on päämäärä, jota kohti pyritään ja joka näin kuuluu tulevaisuuteen.

Vaikka Kühnlin päätarkoitus onkin selvittää Euroopan parin viimeisen vuosisadan historian peruslinjat ja näin tehdä historian kulku käsitettäväksi, hän on silti vankasti ankkuroitunut nykyhetkeen. Hän ei esimerkiksi tarkastele fasismia vain menneisyyden ilmiönä, joka voitaisiin kätevästi rajata vuosien 1922 ja 1945 väliselle ajanjaksolle, vaan sellaisena yhteiskunnallisena liikkeenä ja valtajärjestelmänä, joka on vieläkin olemassa ainakin tendenssinä ja uhkana: »Fasismien aikoinaan synnyttänyt kapitalistinen yhteiskuntajärjestelmä on edelleenkin olemassa suuressa osassa teollisuusmaita. Sitä ei muutettu vuoden 1945 jälkeen niin perusteellisesti, että fasismien mahdollisuutta voitaisiin pitää täysin poissuljettuna. Ennen kaikkea fasististen liikkeiden synnyn sosiaaliset edellytykset ovat vieläkin samassa määrin olemassa kuin ensimmäisen maailmansodan jälkeisenä ajanjaksona. Ja itse asiassa useissa maissa — esimerkiksi Ranskassa, Italiassa, Saksan liittotasavallassa ja USA:ssa — on olemassa fasististen liikkeiden ituja, jotka lisääntyvän sosiaalisen epävarmuu-

den kausina ovat osoittaneet nopean kasvun tendenssiä.» (s. 186—187). Tämän nykyhetkenkin kapitalistisissa valtioissa piilevän »fasistisen potentiaalin» — kuten Kühnl asian ilmaisee — osoittamisen ohella hän selvittelee kiitettävällä tavalla myös porvarillisen liberalismien mahdollisuuksia tämän ajan yhteiskuntapoliittisessa tilanteessa. Liberalismihan on, kuten kirjan nimikin jo paljastaa, Kühnl'n analyysin toinen pääkohde. Tulevaisuudessa mahdollisesti toteutuvien kehityslinjojen hahmottamisen lisäksi Kühnl puuttuu toisin paikoin (esim. sivulla 134) myös työväenluokan strategiaan valintoihin tilanteissa, joissa sen on määrittävä kantansa liberalismien ja fasismien edustamiin porvarillisiin yhteiskunnan muotoihin, ja päättyy myös toimenpidesuosituksiin. Historiantutkimuksellakin voi näin ollen olla sovellusarvoa, vaikkakaan ei juuri siinä perinteisessä mielessä, jonka mukaan voimme jotenkin tarkemmin määrittelemättömällä tavalla »oppia» historiasta.

Kühnl'n korostaman poikkitieteellisyyslaita on ainakin hänen omassa teoksessaan hullummin. Nykyisen historiatieteen metodien kritisoinnista huolimatta Kühnl tuntuu tukeutuvan juuri näihin samoihin menetelmiin: hänen teoksensa on metodologisesti melko tavanomaista aatehistoriaa. Siitä saa turhaan hakea muiden tieteenalojen metodologista antia, ja pelkkä lähdeviitteiden lukaisu saa vakuuttuneeksi siitä, että sisältöönkään eivät Marxia ja Leniniä lukuunottamatta ole vaikuttaneet juuri muut kuin historiantutkijat. Analyysi on kauttaaltaan kvalitatiivista, mikä aiheen luonteen ottaen on kuitenkin ymmärrettävää: aatteita ei hevin voi kvantifioida. Poikkitieteellisyys puuttuminen ei kuitenkaan estä Kühnl'n teosta sisällöllisesti olemasta erittäin jäntevää, johdonmukaista ja analyttistä aatehistoriaa, joka ei ole pelkkää aikajärjestykseen asetettua faktarykelmää tai yhteiskunnallisesta todellisuudesta irronnutta tai irrotettua historianfilosofiaa. Tällaisesta filosofoinnista on olemassa yllin kyllin esimerkkejä: Kühnl mainitsee Meinencken ja Ritterin, omasta puolestaan lisäksi heihin Sabinen. Koska en katso itseäni päteväksi ruotimaan Kühnl'n liberalismille ja fasismille antamaa aateellista ja aatehistoriallista muotoa, tyydyn seuraavassa vain

lyhyesti referoimaan hänen argumentaationsa sisältöä.

Kühnl erottaa liberalismissa kaksi ilmentymismuotoa, taloudellisen ja poliittisen liberalismien. Hänen mukaansa nämä liberalismien ilmentymät soveltuivat suhteellisen tasa-arvoisina kilpailijoina kohtaavien pientuottajien yhteiskunnan ideologiaksi ja käytännöksi. Tällainen asiantila vallitsi ainakin liberalismien syntymämaassa Englannissa vielä 1800-luvun puolivaiheille. 1800-luvun lopulla kuitenkin tapahtui syväkääntö sosiaalis-taloudellisia muutoksia, jotka olivat ilmeisessä ristiriidassa »klassisen» liberalismien kanssa. Uusien keksintöjen kiihdyttämä kapitalistinen kehitys vei tuotantovälineiden ja pääomien keskittymis- ja monopolisoitumistendenssien jyrkkään kasvuun. Vapaasta liberalistisesta kilpailukapitalismista oli siirrytty organisoituun kapitalismiin. Nämä 1800-luvun jälkipuoliskolla syntyneet yhteiskuntataloudelliset rakenteet heijastuivat myös hallitsevan luokan, porvariston ideologiaan: porvariston nousuvaihetta värittänyt optimistinen edistysusko väistyi syvän pessimismin tieltä. Poliittisella tasolla liberaalinousu-ideologia muuttui konservatiiviseksi vallanvarmistamisideologiaksi. Hallitsevan luokan edut eivät enää olleet identtisiä koko kansan etujen kanssa, ja näin demokraattiset piirteet porvariston ideologiassa menettivät jalansijaa autoritaaris-elitistisille. Liberaalinen kilpailu muuttui nyt raajan elitistiseksi olemassaolon kamppailuksi: »Tällä liberalismien käännteellä sosiaalidarwinismiksi legitimoitiin väkivalta keinoksi ratkaista inhimillisen yhteisöelämän pulmat, imperialistinen sota tuli yhtä oikeutetuksi kuin taloudellinen riisto ja poliittinen diktaattori. Tässä on se kohta, johon fasismi saattoi kiinnittyä.» (s. 67).

Porvarillisen yhteiskunnan ei kuitenkaan tarvitse väistämättömästi ajautua fasismiin, kuten kirjan suomenokselle annettu nimi hieman deterministisesti uskottelee, koska sillä Kühnl'n mukaan on kolme vaihtoehtoa: 1) se voi yrittää säilyttää sekä poliittisen demokratian että yksityisomistukseen perustuvan talousjärjestelmän, 2) demokratian periaatetta voidaan laajentaa kaikille yhteiskunnan alueille ja siirtyä näin sosialismiin, 3) porvarillinen yhteiskunta voi kumota demokratian myös poliittisen mieli-

piteenmuodostuksen alueella ja tehdä käskemisen ja tottelemisen periaatteesta koko yhteiskunnan järjestysperiaatteen. Tämä ratkaisumuoto tunnetaan fasismiin nimellä.

Kühnl in ehdottomasti terävin analyysi keskittyikin porvarillisen yhteiskunnan kolmannen vaihtoehdon, fasismiin, ja sen edellytysten sekä luonteen tarkasteluun. Kühnl osoittaa mielestäni kutakuinkin vakuuttavasti vääräksi sen porvarillisessa historiankirjoituksessa hellityn käsityksen, minkä mukaan fasistinen järjestelmä olisi ollut luonteeltaan fasistijohtajan (Hitlerin tai Mussolinin) rajoittamatonta diktatuuria, joka sortii kaikkia samalla tavalla ja alensi kaikki puolustuskyvyttömiksi käskyläisiksi. Toisaalta hän hylkää myös sen monien kommunistipuolueiden esiintuoman näkemyksen, jossa fasismia pidetään finanssipääoman suorana valtana, jota harjoitetaan fasistisen toimeenpanokoneiston kautta. Kühnl in mukaan kyseessä on omistavien luokkien ja fasistipuolueen tasavertainen liitto, jolla turvataan kapitalistiset tuotantosuhteet ja laajennetaan sosiaalisten yläluokkien etuoikeuksia työväestön kustannuksella. »Fasistisen valtion valtastruktuuri... perustuu toimeenpanevan koneiston haltuunsa ottavan fasistisen puolueen ja vanhojen talouselämän, sotalaitoksen ja hallinnon fasistipuolueen johtamisvaatimukset tunnustavien yläluokkien väliselle liitolle» (s. 169—170). Liittolaisuuteen osapuolena fasismia ei näin ollen tule pitää pelkkänä kapitalismin renkinä — se on myös itsenäinen valtakijä. Tässä on nähdäkseni Kühnl in analyysin ydin.

Loppuarviona Kühnl in kirjan sisällöstä voisi todeta sen olevan ensimmäinen todella analyttinen liberalististen ja fasististen aatevirtausten selvitys, joka minun käsiini on sattunut. Se on peruslaatuisen kontribuutio ennen kaikkea fasismia käsittelevään tieteelliseen kirjallisuuteen ja myös merkittävä panos erimaissa käytävään vasemmiston sisäiseen keskusteluun fasismiin luonteesta. Tuota debattiahan on pitkään hallinnut Dimitrovin tunnettu määritelmä fasismista eikä syvällisempään analyysiin ole juuri menty.

Teoksen suomennos on ylipäätään laadukasta työtä. Muutama kielellinen kömmähdyksen kuitenkin tekstiin Vesa Oittisen jäljiltä jäänyt. Esimerkiksi sivulla 76 esiintyvä »kunnallisen solidaarisuuden ideologia» jäi ainakin minulle merkitykseltään epäselväksi. Juridisen terminologian huonoa hallintaa taas osoittaa se, että sivuilla 87—88 toistuvasti puhutaan liittotasavallan perustuslain artikkeleista ja jakeista, kun tarkoitetaan artikloja ja niiden (ala)kohtia. Suuren tunnustuksen suomentajansa sijaan ansaitsee kirjan lähdeviitteisiin lisäämiensä selventävien huomautusten johdosta. Niissä valotetaan erittäin monipuolisesti Suomen oloja ja suomalaisen yhteiskunnan fasistisia kytkentöjä. Valitettavasti Oittinen sivulla 217 kuitenkin hairahtuu käyttämään muuten asiallista lähdeviitettä käsikassarana SKP:n sisäisissä riidoissa. Taktiikka jättää asiaan vihkitymättömälle vain pahan maun suuhun.

Pasi Patokallio